

कामेश्वरसिंहदरभङ्गासंस्कृतविश्वविद्यालयः, कामेश्वरनगरम्, दरभङ्गा

शास्त्रिद्वितीयवर्षीयः तृतीयसत्रार्धपाठ्यक्रमः

Third Semester

Choice Based Credit System (CBCS) विकल्पाधारित-क्रेडिटप्रणाल्यन्तर्गतः

राष्ट्रीय-शिक्षा-नीति(2020)-सन्दर्भे निर्मितः

कुलसचिव
कामेश्वरसिंह-दरभंगा-संस्कृत विश्वविद्यालय,
कामेश्वरनगर, दरभंगा (बिहार)
पिन कोड-846005
पत्रांक .475/23
सचिका सं.-----

Registrar
K.S.D. Sanskrit University, Kameshwar Nagar,
Darbhanga (Bihar)
E-mail: ksbareg@gmail.com
pin-846005
दिनांक 24.4.23
शाखा-प्राधिकार

--:अधिसूचना--:

राजभवन में महागहम कुलाधिपति की अध्यक्षता में बिहार राज्य के कुलपतियों की 13.04.2023 को आयोजित बैठक के निर्णयानुसार सी0वी0सी0एस0 एवं सेग्रेटर सिस्टम के आधार पर 04 वर्षीय डिग्री कोर्स की पढ़ाई 2023-27 सत्र से प्रारम्भ की जायगी। इसके लिए पहले दो सेग्रेटर के लिए पाठ्यक्रम तैयार करने हेतु पाँच कुलपतियों की एक समिति गठित की गई जिसमें समन्वयक रुसा के शैक्षणिक सलाहकार प्रो. एन.के. अग्रवाल बनाये गये हैं। स्नातक/ शास्त्री स्तरीय पाठ्यक्रम तैयार करने हेतु निम्नांकित व्यक्तियों की एक समिति गठित की जाती है:-

1	प्रो. सुरेश्वर झा- स्नातकोत्तर व्याकरण विभाग, का.सिं.द.सं.वि.वि., दरभंगा	अध्यक्ष
2	प्रो. श्रीपति त्रिपाठी, फुलानुशासक- का.सिं.द.सं.वि.वि., दरभंगा	सदस्य
3	डॉ. दिनेश्वर यादव, प्रधानाचार्य- ल0ना0संस्कृत महाविद्यालय, जयदेवमहरी, दरभंगा।	सदस्य
4	डॉ. पवन कुमार झा- म.अ. रमेश्वर लता संस्कृत महाविद्यालय, दरभंगा	सदस्य
5	डॉ. प्रभारा चन्द, प्रधानाचार्य, राजकीय सं.ग.वि., भागलपुर।	सदस्य
6	डॉ. यदुवीर स्वरूप शास्त्री, - स्नातकोत्तर व्याकरण विभाग, का.सिं.द.सं.वि.वि., दरभंगा	सदस्य
7	डॉ. रामसेवक झा, व्याकरण शिक्षक, म.अ. रमेश्वर लता संस्कृत महाविद्यालय, दरभंगा	"
8	डॉ. शिवलोचन झा- अध्यक्ष छात्र कल्याण का.सिं.द.सं.वि.वि., दरभंगा	संयोजक

समिति से अनुरोध है कि पाठ्यक्रम तैयार कर 15 दिनों के भीतर अधोहस्ताक्षरी को उपलब्ध कराने का कष्ट करेंगे।

कुलपति के आदेश से,

प्रो-
कुलसचिव

ज्ञापार्क...../23, दरभंगा, दिनांक...../23

प्रतिलिपि :-

- उपयुक्त सभी गान्य सदस्यों को सूचनार्थ एवं आवश्यक पत्रार्थ प्रेषित।
- कुलपति राधिवालय/ प्रतिकुलपति राधिवालय, का.सिं.द.सं.वि.वि., दरभंगा को सूचनार्थ प्रेषित
- कुलसचिव कार्यालय, का.सिं.द.सं.वि.वि., दरभंगा को सूचनार्थ प्रेषित।

रिंकू-24.04.2023

कुलसचिव

24.4.23

विषयानुक्रमणिका

पत्राणि	पत्रनामानि	पृष्ठसंख्या
प्रथमं पत्रम्	Major Course- 3 (MJC-3) बृहत् पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)	
द्वितीयं पत्रम्	Major Course- 4 (MJC-4) बृहत् पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)	
तृतीयं पत्रम्	Minor Course-3 (MIC-3) लघुः पाठ्यक्रमः (द्वितीय-शास्त्रीयविषयः)	
चतुर्थं पत्रम्	Multidisciplinary Course -3 (MDC-3) बहुविषयकपाठ्यक्रमः (आधुनिकविषयः)	
पञ्चमं पत्रम्	Ability Enhancing Course (Course On Disaster Risk Management) -3 (AEC-3) योग्यता-संवर्धन-पाठ्यक्रमः	
षष्ठं पत्रम्	Skill Enhancement Course -3 (SEC-3) कौशल- विकास-पाठ्यक्रमः	

Designed & Prepared by-
Dr. Y. S. Shastri
Dr. R. S. Jha

Abbreviation

➤ प्रथमं पत्रम् - Major Course-3 (MJC-3) बृहत्पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/ पाठ्यक्रम- प्रकारः	L-T-P (Lecture / Tutorial / Practical) व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 5	पूर्णाङ्कः 100
प्रथमं पत्रम्	Major Course-3 (MJC-3) बृहत्-पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)	व्याख्यानम् (5) अनुशिक्षणम्(1) प्रायोगिकम्(0)	5*10 = 50 घण्टाः	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

➤ द्वितीयं पत्रम् - Major Course-4 (MJC-4) बृहत्पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/ पाठ्यक्रम- प्रकारः	L-T-P (Lecture / Tutorial / Practical) व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 4	पूर्णाङ्कः 100
द्वितीयं पत्रम्	Major Course-4 (MJC-4) बृहत्-पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)	व्याख्यानम् (3) अनुशिक्षणम्(1) प्रायोगिकम्(0)	4*10 = 40 घण्टाः	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

➤ तृतीयं पत्रम्- Minor Course-3 (MIC-3) लघुपाठ्यक्रमः (द्वितीयशास्त्रीयविषयः)

पत्रम्	पाठ्यक्रम नाम/ पाठ्यक्रम-प्रकारः	L-T-P (Lecture / Tutorial /Practical) व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 3	पूर्णाङ्कः 100
तृतीयं पत्रम्	Minor Course-3 (MIC-3) लघुपाठ्यक्रमः (द्वितीयशास्त्रीयविषयः)	व्याख्यानम्(4) अनुशिक्षणम्(1) प्रायोगिकम्(0)	3*10 = 30 घण्टाः	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

➤ चतुर्थं पत्रम् (MDC-3) Multidisciplinary Course -3 बहु-विषयक-पाठ्यक्रमः, (आधुनिकविषयः)

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/ पाठ्यक्रम- प्रकारः	L-T-P (Lecture / Tutorial /Practical) व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 3	पूर्णाङ्कः 100
चतुर्थं पत्रम्	Multidisciplinary	व्याख्यानम्(4)	3*10 = 30	70(External Exam)

	Course -3 (MDC-3) बहु-विषयक-पाठ्यक्रमः (आधुनिकविषयः)	अनुशिक्षणम्(1) प्रायोगिकम्(0)	घण्टाः	30 (Internal Exam)

➤ पञ्चमं पत्रम् -Ability Enhancing Course -3 (AEC-3) योग्यता-संवर्धन-पाठ्यक्रमः

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/ पाठ्यक्रम- प्रकारः	L-T-P (Lecture / Tutorial /Practical) व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 2	पूर्णाङ्कः 100
पञ्चमं पत्रम्	Ability Enhancing Course -3 (AEC-3) योग्यता-संवर्धनपाठ्यक्रमः	व्याख्यानम्(2) अनुशिक्षणम्(1) प्रायोगिकम्(0)	2*10 = 20 घण्टा	70(External Exam) 30 (Internal Exam)

➤ षष्ठं पत्रम्- Skill Enhancement Course -3 (SEC-3) कौशल-विकास-पाठ्यक्रमः

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/ पाठ्यक्रम- प्रकारः	L-T-P (Lecture / Tutorial /Practical) व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 3	पूर्णाङ्कः 100
षष्ठं पत्रम्	Skill Enhancement Course -3 (SEC-3) कौशल- विकास- पाठ्यक्रमः	व्याख्यानम्(1) अनुशिक्षणम्(0) प्रायोगिकम्(3)	3*10 = 30 घण्टा	70(External Exam) 30 (Internal Exam)

*****

शास्त्रिद्वितीयवर्षीयः तृतीयसत्रार्धपाठ्यक्रमः

➤ प्रथमं पत्रम् - Major Course-3 (MJC-3) बृहत्पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/पाठ्यक्रम-प्रकारः	L-T-P व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 5	पूर्णाङ्कः 100
प्रथमं पत्रम्	Major Course-3 (MJC-3) बृहत्-पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)	व्याख्यानम् (5) अनुशिक्षणम्(1) प्रायोगिकम्(0)	5*10 = 50 घण्टाः	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

❖ अधोलिखितविषयेषु कमप्येकं Major Course-3 (MJC-3) प्रथम-शास्त्रीय-विषयं चेतुं शक्नुवन्ति।

1. नव्य- व्याकरणम्	2. प्राचीन- व्याकरणम्	3. गणित- ज्योतिषम्	4. फलित- ज्योतिषम्	5. साहित्यम्	6. नव्य-न्यायः	7. प्राचीन- न्यायः	8. धर्मशास्त्रम्	9. पुराणे- तिहासः
10. आगमः	11. ऋग्वेदः	12. शुक्ल- यजुर्वेदः	13. कृष्ण- यजुर्वेदः	14. सामवेदः	15. अथर्ववेदः	16. बौद्ध- दर्शनम्	17. जैनदर्शनम्	18. मीमांसा
19. शाङ्कर- वेदान्तः	20. रामानुज वेदान्तः	21. माध्व- वेदान्तः	22. वल्लभ वेदान्तः	23. शैवागमः	24. सर्वदर्शनम्	25. सांख्ययोगः	26. रामानन्द- वेदान्तः	27. पौरोहित्य कर्मकाण्डम्

1. नव्यव्याकरणम् (वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	हलन्तस्त्रीलिङ्गान्तरूपप्रक्रिया, हलन्तनपुसंकलिङ्गशब्दरूपप्रक्रिया अव्ययप्रकरणञ्च	2	20	30
	स्त्रीप्रत्यय-कारकप्रकरणे	3	30	40
पाठ्यग्रन्थः- 1. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भट्टोजिदीक्षितविरचिता)				

2. प्राचीनव्याकरणम् (काशिका)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	काशिका (तृतीयाध्यायस्य प्रथमपादः)	2.5	25	35
	काशिका (तृतीयाध्यायस्य द्वितीयपादः)	2.5	25	35
पाठ्यग्रन्थः- काशिका (जयादित्यवामनविरचिता)				

3. गणितज्योतिषम् - लीलावती

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	आरम्भतः श्रेढीव्यवहारपर्यन्तम्	2.5	25	35
	क्षेत्रव्यवहारतः समाप्तिं यावत्	2.5	25	35
पाठ्यग्रन्थः – लीलावती (भास्कराचार्यविरचिता)				

4. फलितज्योतिषम् - कादम्बिनी

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	गर्भाध्यायतः निमित्ताध्यायपर्यन्तम्	2.5	25	35
	शकुनाध्यायतः ग्रहयोगाध्यायपर्यन्तम्	2.5	25	35
पाठ्यग्रन्थः – कादम्बिनी (म.म.पं.श्रीमधुसूदनशर्ममैथिलप्रणीता)।				

5. साहित्यम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	साहित्यदर्पणे दशमपरिच्छेदः	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - साहित्यदर्पणः (विश्वनाथविरचितः)				

6. नव्यन्यायः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, प्रत्यक्षखण्डतः पृथ्वीनिरूपणपर्यन्ता	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः- न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (विश्वनाथपञ्चाननभट्टाचार्यप्रणीता)।				

7. प्राचीनन्यायः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, प्रत्यक्षखण्डतः पृथ्वीनिरूपणपर्यन्ता	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (विश्वनाथपञ्चाननभट्टाचार्यप्रणीता)।				

8. धर्मशास्त्रम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	याज्ञवल्क्यस्मृतिः- आचाराध्याय (आदितः द्रव्यशुद्धिप्रकरणं यावत्)	3	30	35
पाठ्यग्रन्थः - याज्ञवल्क्यस्मृतिः				

9. पुराणेतिहासः

पत्र संकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	वाल्मीकिरामायणम् - सुन्दरकाण्डम् (1-10 सर्गाः)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - वाल्मीकिरामायणम्				

10. आगमः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	तन्त्रकौमुदी	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - तन्त्रकौमुदी- (देवनाथठक्कुरकृता)				

11. ऋग्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	ऋग्वेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता- प्रथमाष्टकस्य 1-2 अध्यायौ)	3	30	40
	वैदिकवाङ्मयस्येतिहासः - संहिताग्रन्थस्य परिचयः	2	20	30
पाठ्यग्रन्थौ - 1. ऋग्वेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता), 2. वैदिकवाङ्मयस्येतिहासः				

12. शुक्लयजुर्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	शुक्लयजुर्वेदीयमाध्यन्दिनसंहितायाः 1-2 अध्यायौ सस्वरौ 1. स्वरज्ञानम् 2. मन्त्रकण्ठस्थीकरणम्	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - 1. शुक्लयजुर्वेदस्य महीधरभाष्यम्				

13. कृष्णयजुर्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	तैत्तिरीयसंहिता (सायणभाष्यसंहिता- प्रथमं काण्डम्)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - तैत्तिरीयसंहिता (सायणभाष्यसंहिता)				

14. सामवेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	सामवेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता- पूर्वार्चिकमात्रम्)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः- सामवेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता)				

15. अथर्ववेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	कौशिकसूत्रम् (1-4 अध्यायाः)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - कौशिकसूत्रम्				

16. बौद्धदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	धम्मपदं (प्रथमवर्गतः पञ्चमवर्गपर्यन्तम्)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - धम्मपदम्। नालन्दा अथवा इगतपुरी प्रकरण				

17. जैनदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)

MJC-3	पुरुषार्थसिद्ध्युपायः 1-174 कारिकान्तः	5	50	70
पाठ्यग्रन्थाः- पुरुषार्थसिद्ध्युपायः - अमृतचन्द्रसूरिविरचितः				

18. मीमांसा

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	मानमेयोदयः प्रत्यक्षानुमाने	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः- जैमिनीय-न्यायमाला (आचार्यजैमिनी)।				

19. शाङ्करवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	पञ्चदशी-1-3 प्रकरणानि	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः – पञ्चदशी (श्रीविद्यारण्यमुनिप्रणीता)				

20. रामानुजवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	वेदान्तपरिभाषा (प्रत्यक्षपर्यन्ता)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः – वेदान्तपरिभाषा (धर्मराजाध्वरीन्द्र)				

21. माध्ववेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	वेदान्तपरिभाषा (प्रत्यक्षपर्यन्ता)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - वेदान्तपरिभाषा (धर्मराजाध्वरीन्द्र)				

22. वल्लभवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	वेदान्तपरिभाषा (प्रत्यक्षपर्यन्ता)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः – वेदान्तपरिभाषा (धर्मराजाध्वरीन्द्र)				

23. शैवागमः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	श्रीकरभाष्यम् (अथातो ब्रह्मजिज्ञासासूत्रादारभ्य तत्तुसमन्वयात् सूत्रान्तम्)	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - श्रीकरभाष्यम्				

24. सर्वदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	पातञ्जलयोगसूत्रम् (भोजवृत्तिसहितम्) समाधिपादमात्रम्	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः - पातञ्जलयोगसूत्रम् (महर्षिपतञ्जलि)				

25. सांख्ययोगौ

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट	घण्टाः	अङ्काः

		(5)	(50)	(70)
MJC-3	सांख्यकारिका गौणपादभाष्यसहिता	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः – सांख्यकारिका ईश्वरकृष्ण				

26. रामानन्दवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	केनोपनिषद् प्रथमद्वितीयखण्डौ	5	50	70
पाठ्यग्रन्थः – केनोपनिषद् मूलमात्रम्				

27. पौरोहित्यकर्मकाण्डम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (5)	घण्टाः (50)	अङ्काः (70)
MJC-3	भाष्यसहितायाः शुक्लयजुर्वेदीयरुद्राष्टाध्याय्याः सप्तमोऽध्यायः ।	2.5	25	35
	भाष्यसहितायाः शुक्लयजुर्वेदीयरुद्राष्टाध्याय्याः अष्टमोऽध्यायः ।	2.5	25	35
पाठ्यग्रन्थः - 1. रुद्राष्टाध्यायी ।				

शास्त्रिद्वितीयवर्षीयः तृतीयसत्रार्धपाठ्यक्रमः

➤ द्वितीयं पत्रम् - Major Course-4 (MJC-4) बृहत्पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/ पाठ्यक्रम- प्रकारः	L-T-P (Lecture / Tutorial / Practical) व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 4	पूर्णाङ्कः 100
द्वितीयं पत्रम्	Major Course-4 (MJC-4) बृहत्-पाठ्यक्रमः (प्रथम-शास्त्रीयविषयः)	व्याख्यानम् (3) अनुशिक्षणम्(1) प्रायोगिकम्(0)	4*10 = 40 घण्टाः	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

❖ अधोलिखितविषयेषु कमप्येकं Major Course-4 (MJC-4) प्रथम-शास्त्रीय-विषयं चेतुं शक्नुवन्ति।

1. नव्य- व्याकरणम्	2. प्राचीन- व्याकरणम्	3. गणित- ज्योतिषम्	4. फलित- ज्योतिषम्	5. साहित्यम्	6. नव्य-न्यायः	7. प्राचीन- न्यायः	8. धर्मशास्त्रम्	9. पुराणे- तिहासः
10. आगमः	11. ऋग्वेदः	12. शुक्ल- यजुर्वेदः	13. कृष्ण- यजुर्वेदः	14. सामवेदः	15. अथर्ववेदः	16. बौद्ध- दर्शनम्	17. जैनदर्शनम्	18. मीमांसा
19. शाङ्कर- वेदान्तः	20. रामानुज वेदान्तः	21. माध्व- वेदान्तः	22. वल्लभ वेदान्तः	23. शैवागमः	24. सर्वदर्शनम्	25. सांख्ययोगः	26. रामानन्द- वेदान्तः	27. पौरोहित्य कर्मकाण्डम्

1. नव्यव्याकरणम् (वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (अव्ययीभावप्रकरणं तत्पुरुषप्रकरणञ्च)	2.5	25	40
	वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (बहुव्रीहिप्रकरणम्)	1.5	15	30
पाठ्यग्रन्थः- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भट्टोजिदीक्षितविरचिता)				

2. प्राचीनव्याकरणम् (काशिका)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	काशिका (तृतीयाध्यायस्य तृतीयपादः)	2	20	35
	काशिका (तृतीयाध्यायस्य चतुर्थपादः)	2	20	35
पाठ्यग्रन्थः- काशिका (जयादित्यवामनविरचिता)				

3. गणितज्योतिषम् - सिद्धान्तशिरोमणिः गणिताध्यायः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	मध्यमाधिकारतः त्रिप्रश्नाधिकारपर्यन्तम्	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः- सिद्धान्तशिरोमणिः गणिताध्यायः भास्कराचार्यप्रणीतः।				

4. फलितज्योतिषम् - भावप्रकाशः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	सञ्ज्ञाध्यायतः स्त्रीजातकाध्यायपर्यन्तम्	2	20	35
	दशाविचाराध्यायतः समाप्तिं यावत्	2	20	35
पाठ्यग्रन्थः- भावप्रकाशः (दैवज्ञश्रीजीवनाथझाविरचितः)।				

5. साहित्यम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	चम्पूरामायणे बालकाण्डम्	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - चम्पूरामायणम्				

6. नव्यन्यायः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	न्यायसिद्धान्तमुक्तावली जलनिरूपणमारभ्य अनुमानखण्डपर्यन्तम्	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः- न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (विश्वनाथपञ्चानन)				

7. प्राचीनन्यायः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, अनुमानखण्डादारभ्य मनोनिरूपणान्तो भागः	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (विश्वनाथपञ्चानन)				

8. धर्मशास्त्रम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	याज्ञवल्क्यस्मृतिः, आचाराध्यायः (द्रव्यशुद्धिप्रकरणात् ग्रन्थान्तं यावत्)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - याज्ञवल्क्यस्मृतिः				

9. पुराणेतिहासः

पत्र संकेतः	पाठ्यक्रम विवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	वाल्मीकिरामायणम् -उत्तरकाण्डम् (1-12 सर्गाः)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - वाल्मीकिरामायणम्				

10. आगमः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	मन्त्रमहोदधिः- 9-12 तरङ्गाणि	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - मन्त्रमहोदधिः				

11. ऋग्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	ऋग्वेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता- प्रथमाष्टकस्य 3-4 अध्यायौ)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - ऋग्वेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता)				

12. शुक्लयजुर्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	शुक्लयजुर्वेदीयमाध्यन्दिनसंहितायाः महीधरभाष्यम्, 1-2 अध्यायौ 1. मन्त्रभाष्यम् 2. ऋषिच्छन्दोदेवताविनियोगज्ञानम् 3. पदपदार्थज्ञानम्	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - 1. शुक्लयजुर्वेदस्य महीधरभाष्यम्				

13. कृष्णयजुर्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	आपस्तम्बगृह्यसूत्रम् (1-4 पटलानि)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - आपस्तम्बगृह्यसूत्रम्				

14. सामवेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)

MJC-4	गोभिलगृह्यसूत्रम् (1-2 प्रपाठकौ)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थ:- गोभिलगृह्यसूत्रम्				

15. अथर्ववेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	अथर्ववेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता 3-4 काण्डे)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - अथर्ववेदसंहिता				

16. बौद्धदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	बालावतारव्याकरणम्, सन्धिप्रकरणतः समासप्रकरणपर्यन्तम् प्रकाशकः- बौद्धभारती, वाराणसी	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः – बालावतारव्याकरणम् (स्वामीद्वारिकादासशास्त्री)				

17. जैनदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	न्यायदीपिका - धर्मभूषणयतिविरचिता, प्रथम-द्वितीयप्रकाशौ	4	40	70
पाठ्यग्रन्थाः- न्यायदीपिका - धर्मभूषणयतिविरचिता				

18. मीमांसा

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	मीमांसान्यायप्रकाशः, मन्त्रमीमांसातः अन्तं यावत् (उत्तरभागः)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः- मीमांसान्यायप्रकाशः (आपदेवः)				

19. शाङ्करवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	कठोपनिषद् (शाङ्करभाष्यसंहिता) सम्पूर्णा	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः – कठोपनिषद् (शाङ्करभाष्यसंहिता)				

20. रामानुजवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	वेदान्तपरिभाषा (अनुमानादारभ्य आगमं यावत्)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - वेदान्तपरिभाषा				

21. माध्ववेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	वेदान्तपरिभाषा (अनुमानादारभ्य आगमं यावत्)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - वेदान्तपरिभाषा				

22. वल्लभवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	वेदान्तपरिभाषा (अनुमानादारभ्य आगमं यावत्)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - वेदान्तपरिभाषा				

23. शैवागमः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	श्रीकरभाष्यम् (ईक्षतेर्नाशब्दं इत्यारभ्य प्रथमाध्यायपर्यन्तम्)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - श्रीकरभाष्यम्				

24. सर्वदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	तर्कभाषा , केशवमिश्रविरचिता (अवशिष्टो भागः)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - तर्कभाषा केशवमिश्रविरचिता				

25. सांख्ययोगौ

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	सांख्यकारिका, गौडपादभाष्योपेता, एकत्रिंशकारिकातः ग्रन्थान्तं यावत्	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः – सांख्यकारिका-गौडपादभाष्योपेता				

26. रामानन्दवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	केनोपनिषद् (तृतीयचतुर्थखण्डौ)	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः – केनोपनिषद्				

27. पौरोहित्यकर्मकाण्डम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (4)	घण्टाः (40)	अङ्काः (70)
MJC-4	संस्कारगणपतिः , प्रथमकाण्डस्य 1-4 कण्डिकां यावत्	4	40	70
पाठ्यग्रन्थः - संस्कारगणपतिः				

तृतीयं पत्रम्- Minor Course-3 (MIC-3) लघुपाठ्यक्रमः (द्वितीयशास्त्रीयविषयः)

पत्रम्	पाठ्यक्रम नाम/ पाठ्यक्रम-प्रकारः	L-T-P व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् - प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 3	पूर्णाङ्कः 100
तृतीयं पत्रम्	Minor Course-2 (MIC-2) लघुपाठ्यक्रमः (द्वितीयशास्त्रीयविषयः)	व्याख्यानम्(4)- अनुशिक्षणम्(1)- प्रायोगिकम्(0)	3*10 = 30 घण्टाः	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

❖ अधोलिखितविषयेषु कमप्येकं Minor Course-3 (MIC-3) द्वितीय-शास्त्रीय-विषयं चेतुं शक्नुवन्ति।

1. नव्य- व्याकरणम्	2. प्राचीन- व्याकरणम्	3. गणित- ज्योतिषम्	4. फलित- ज्योतिषम्	5. साहित्यम्	6. नव्य-न्यायः	7. प्राचीन- न्यायः	8. धर्मशास्त्रम्	9. पुराणे- तिहासः
10. आगमः	11. ऋग्वेदः	12. शुक्ल- यजुर्वेदः	13. कृष्ण- यजुर्वेदः	14. सामवेदः	15. अथर्ववेदः	16. बौद्ध- दर्शनम्	17. जैनदर्शनम्	18. मीमांसा
19. शाङ्कर- वेदान्तः	20. रामानुज वेदान्तः	21. माध्व- वेदान्तः	22. वल्लभ वेदान्तः	23. शैवागमः	24. सर्वदर्शनम्	25. सांख्ययोगौ	26. रामानन्द- वेदान्तः	27. पौरोहित्य- कर्मकाण्डम्

1. नव्यव्याकरणम् (लघुसिद्धान्तकौमुदी)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	हलन्तपुंलिङ्गप्रकरणम्	1.5	15	35
	हलन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणतः अव्ययपर्यन्तम्	1.5	15	35
पाठ्यग्रन्थः- लघुसिद्धान्तकौमुदी (वरदराजाचार्यविरचिता) ।				

2. प्राचीनव्याकरणम् (प्रथमावृत्तिः)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	प्रथमवृत्तौ तृतीयाध्यायस्य 1-2 पादौ	1.5	15	35
	प्रथमवृत्तौ तृतीयाध्यायस्य 3-4 पादौ	1.5	15	35
पाठ्यग्रन्थः- प्रथमावृत्तिः (ब्रह्मदत्तजिज्ञासुविरचिता) ।				

3. गणितज्योतिषम् - लीलावती

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	आरम्भतः क्षेत्रव्यवहारपर्यन्तम्	3	30	70
आधारग्रन्थः - लीलावती (भास्कराचार्यविरचिता)				

4. फलितज्योतिषम् - कादम्बिनी

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)

MIC-3	गर्भाध्यायतः शकुनाध्यायपर्यन्तम्	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः – कादम्बिनी (म.म.पं.श्रीमधुसूदनशर्ममैथिलप्रणीता)				

5. साहित्यम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	छन्दोमञ्जरी	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - छन्दोमञ्जरी				

6- नव्यन्यायः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, प्रत्यक्षखण्डः, आदितः पृथ्वीनिरूपणपर्यन्ता	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः- न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (विश्वनाथपञ्चाननभट्टाचार्य)				

7- प्राचीनन्यायः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, प्रत्यक्षखण्डः, आदितः पृथ्वीनिरूपणपर्यन्ता	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - न्यायसिद्धान्तमुक्तावली(विश्वनाथपञ्चाननभट्टाचार्य)				

8. धर्मशास्त्रम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	मनुस्मृतिः- मन्वर्थमुक्तावलीसहिता, प्रथमाध्यायः	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - मनुस्मृतिः मन्वर्थमुक्तावलीसहिता ।				

9. पुराणेतिहासः

पत्र संकेतः	पाठ्यक्रम विवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	वाल्मीकिरामायणम् - सुन्दरकाण्डम् (1-10 सर्गाः)	3	30	70

पाठ्यग्रन्थः – वाल्मीकिरामायणे सुन्दरकाण्डम् (प्रथमतः दशमसर्गं यावत्)

10. आगमः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	तन्त्रशास्त्रस्य विश्लेषणात्मकमध्ययनम्	3	30	70
पाठ्यग्रन्थौ - 1. Introduction to Tantra Shastra by John Word 2. काली की पूजापद्धतिः विश्लेषण, डॉ. उदयकान्त मिश्र				

11. ऋग्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	ऋग्वेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता- प्रथमाष्टकस्य 1-2 अध्यायौ)	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः- ऋग्वेदसंहिता सायणभाष्यसंहिता				

12. शुक्लयजुर्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	शुक्लयजुर्वेदसंहिता (महीधरभाष्यसंहिता- 1-4 अध्यायाः)	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - शुक्लयजुर्वेदसंहिता महीधरभाष्यसंहिता				

13. कृष्णयजुर्वेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	तैत्तिरीयसंहिता (सायणभाष्यसंहिता- प्रथमं काण्डम्)	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - तैत्तिरीयसंहिता सायणभाष्यसंहिता				

14. सामवेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	सामवेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता- पूर्वार्चिकमात्रम्)	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः – सामवेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता)				

15. अथर्ववेदः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	अथर्ववेदसंहिता (सायणभाष्यसंहिता 1-2 काण्डे)	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - अथर्ववेदसंहिता।				

16. बौद्धदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	धम्मपदं (प्रथमवर्गतः पञ्चमवर्गपर्यन्तम्)	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः- धम्मपदम्।				

17. जैनदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	पुरुषार्थसिद्ध्युपायः - अमृतचन्द्रसूरिविरचितः, 1-174 कारिकान्तः	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - पुरुषार्थसिद्ध्युपायः - अमृतचन्द्रसूरिविरचितः				

18. मीमांसा

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	मीमांसान्यायप्रकाशः, आरम्भतः अधिकारविध्यन्तः (पूर्वभागः)	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः- मीमांसान्यायप्रकाशः।				

19. शाङ्करवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	पञ्चदशी, 1,3 प्रकरणे	3	30	70
आधारग्रन्थः - पञ्चदशी				

20. रामानुजवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	वेदान्तपरिभाषा (प्रत्यक्षपर्यन्ता)	3	30	70
आधारग्रन्थः – वेदान्तपरिभाषा (धर्मराजाध्वरीन्द्र)				

21. माध्ववेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	वेदान्तपरिभाषा (प्रत्यक्षपर्यन्ता)	3	30	70
आधारग्रन्थः - वेदान्तपरिभाषा (धर्मराजाध्वरीन्द्र)				

22- वल्लभवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	वेदान्तपरिभाषा (प्रत्यक्षपर्यन्ता)	3	30	70
आधारग्रन्थः- वेदान्तपरिभाषा (धर्मराजाध्वरीन्द्र)				

23. शैवागमः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	श्रीकरभाष्यम् (अथातो ब्रह्मजिज्ञासा, जन्माद्यस्य यतः इति सूत्रद्वयमात्रम्)	3	30	70
आधारग्रन्थः - श्रीकरभाष्यम्				

24. सर्वदर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	तर्कभाषा , केशवमिश्रविरचिता (प्रमाणप्रकरणसमाप्तिं यावत्)	3	30	70
आधारग्रन्थः - तर्कभाषा केशवमिश्रविरचिता				

25. सांख्ययोगौ

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	सांख्यकारिका, गौडपादभाष्योपेता, आदितः त्रिंशत्कारिकां यावत्	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - सांख्यकारिका, गौडपादभाष्योपेता				

26. रामानन्दवेदान्तः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)

MIC-3	सम्पूर्णा ईशावास्योपनिषद्	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः – ईशावास्योपनिषद् मूलमात्रम्				

27. पौरोहित्यकर्मकाण्डम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MIC-3	रुद्राष्टाध्यायी (सस्वरा) 1-4 अध्यायाः	3	30	70
पाठ्यग्रन्थौ - रुद्राष्टाध्यायी ।				

शास्त्रिद्वितीयवर्षीय तृतीयसत्रार्धपाठ्यक्रमः

➤ चतुर्थ पत्रम् (MDC-3) Multidisciplinary Course -3 बहु-विषयक-पाठ्यक्रमः (आधुनिकविषयः)

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/पाठ्यक्रम-प्रकारः	L-T-P व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् - प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 3	पूर्णाङ्कः 100
चतुर्थ पत्रम्	Multidisciplinary Course -2 (MDC-2) बहु-विषयक-पाठ्यक्रमः (आधुनिकविषयः)	व्याख्यानम्(4) अनुशिक्षणम्(1) प्रायोगिकम्(0)	3*10 = 30 घण्टाः	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

❖ अधोलिखितविषयेषु कमप्येकं Multidisciplinary Course -3 (MDC-3) आधुनिकविषयं चेतुं शक्नुवन्ति।

1.हिन्दी- साहित्यम्	2.भोजपुरी- साहित्यम्	3.मैथिली- साहित्यम्	4.अंग्रेजी- साहित्यम्	5. अर्थ- शास्त्रम्	6. राजनीति- शास्त्रम्	7. समाज- शास्त्रम्	8. इतिहासः
9.भूगोलः	10. आधुनिक- गणितम्	11.आधुनि- क-दर्शनम्	12.संगणक- विज्ञानम्	13. मनोविज्ञानम्			

1. हिन्दी-साहित्यम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	निराला , पन्त, महादेवी वर्मा की श्रेष्ठ रचनाएँ ,	3	30	70
पाठ्यग्रन्थः - महादेवी वर्मा की श्रेष्ठ रचनाएँ				

2. भोजपुरी-साहित्यम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	हम कुन्ती ना हई (कहानी संग्रह)	3	30	70
आधारग्रन्थः - हम कुन्ती ना हई (कहानी संग्रह) - भोजपुरी संस्थान ,पटना				

3. मैथिली-साहित्यम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC- 3	कथासंग्रह	1	10	30
	कविता संग्रह- विद्यापति, गोविन्ददास, मनबोध, चन्दा झा, किसुन, हंसराज , जीवकान्त, रमानन्द, फणीश्वरनाथ रेणु, कीर्तिनारायण मिश्र।	1	10	30
	मिथिलाक्षर का अभ्यास	1	10	10
आधारग्रन्थाः - 1. ग्रन्थ- परिणीता - वीणा ठाकुर				

4. अंग्रेजी-साहित्यम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	Shakespeare's King Lear	1.5	15	35
	Alexander Pope's The Rape of the Lock	1.5	15	35
पाठ्यग्रन्थौ- 1. Shakespeare's King Lear. 2. Alexander Pope's The Rape of the Lock				

5. अर्थशास्त्रम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	1. विकसित एवं विकासशील अर्थव्यवस्था की अवधारणाएँ और विशेषताएँ 2. भारतीय अर्थव्यवस्था – प्रकृति, संरचना, विशेषताएँ एवं समस्याएँ 3. भारत में नियोजन – पंचवर्षीय नियोजन, नीति आयोग 4. भारतीय कृषि – लक्षण एवं समस्याएँ, पंचवर्षीय योजनाकाल में कृषि विकास एवं हरित क्रान्ति 5. बेरोजगारी की समस्या, स्वरूप, रोजगार सृजन एवं भारत में गरीबी उन्मूलन कार्यक्रम	1.5	15	35
	6. पंचवर्षीय योजनाकाल में औद्योगिक विकास, भारत के प्रमुख बृहत् पैमाने	1.5	15	35

के उद्योग – लघु एवं कुटीर उद्योग, MSME, MUDRA योजना, उद्योग नीति, मेक इन इंडिया			
7. भारतीय अर्थव्यवस्था – आधारभूत संरचना (ऊर्जा, परिवहन एवं संचार)			
8. जनसंख्या वृद्धि और जनसंख्या विस्फोट			
9. जनसंख्या नीति और कार्यक्रम			
आधारग्रन्थाः- 1. भारतीय अर्थव्यवस्था (डॉ. जे.पी. मिश्र, साहित्य भवन पब्लिकेशन) 2. भारतीय अर्थव्यवस्था (वी.के. पुरी, एस.के. मिश्रा, भारत गर्ग, हिमालया पब्लिशिंग हाऊस) 3. भारतीय अर्थव्यवस्था (दत्त एवं सुन्दरम, एस चंद पब्लिकेशन) 4. भारतीय अर्थव्यवस्था – सर्वेक्षण तथा विश्लेषण (प्रो. एस. एन. लाल एवं डॉ. एस. के. लाल, शुभम पब्लिशर्स) 5. आर्थिक सर्वेक्षण – भारत सरकार, वित्त मन्त्रालय।			

6. राजनीतिशास्त्रम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टा: (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	1. राष्ट्रपति - नियुक्ति, अधिकार एवं कर्तव्य 2. प्रधानमंत्री एवं मन्त्रिपरिषद् - नियुक्ति, अधिकार एवं कर्तव्य 3. भारतीय संसद - लोकसभा एवं राज्य सभा 4. भारतीय न्यायपालिका - उच्चतम न्यायालय	1.5	15	40
	5. चुनाव आयोग- गठन एवं कार्य और चुनाव 6. संघीय लोक सभा आयोग- गठन एवं कार्य। 7. राज्यपाल - नियुक्ति, अधिकार एवं कर्तव्य 8. मुख्य मंत्री एवं मन्त्रिपरिषद् - नियुक्ति, अधिकार एवं कर्तव्य	1.5	15	30
आधारग्रन्थाः - 1. राजनीतिशास्त्र के मूल सिद्धान्त (डॉ. गाँधीजी राय) 2. राजनीति शास्त्र के सिद्धान्त (डॉ० वीरकेश्वर प्रसाद सिंह) 3. राजनीतिक सिद्धान्त (डॉ आशीर्वादम्) 4. Political Science and Government (G.W. Garner) 5. हिन्दू राजशास्त्र (अम्बिका प्रसाद वाजपेयी) 6. हिन्दू राजतंत्र (के. पी. जायसवाल) 7. राजनीतिक चिंतक (त्यागी तथा रस्तोगी) 8. राजनीतिक चिंतक (डॉ० ब्रजकिशोर झा) 9. राजनीतिक चिंतक (डॉ० इकबाल नारायण)।				

7. समाजशास्त्रम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टा: (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	भारतीय सामाजिक सूचनाओं की रूपरेखा- वर्णाश्रम, पुरुषार्थ, संयुक्त परिवार, विवाह, महिलाओं की स्थिति। मुस्लिम परिवार एवं विवाह।	2	20	40

	भारतीय जाति व्यवस्था - अवधारणा, उत्पत्ति, विशेषताएँ, जाति व्यवस्थाएँ			
	बिहार में पंचायतीराज व्यवस्था- उपलब्धि एवं मूल्यांकन। सामुदायिक विकास - अर्थ, उद्देश्य, उपलब्धि एवं मूल्यांकन।	1	10	30

आधारग्रन्थाः:-
 1 रामपाल सिंह- समाज शास्त्र परिचय 2. सक्सेना एवं मुखर्जी - समाज शास्त्र के सिद्धान्त 3. A.W. Green Sociology 4. डॉ. उग्रनाथ झा - समाजशास्त्र ।

8. भारतीय-इतिहासः

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	1857 का सिपाही विद्रोह- कारण एवं प्रभाव भारतीय राष्ट्रीय कांग्रेस स्वदेशी आन्दोलन मौल्ले-मेण्टो सुधार मोंटेग्यू-चेम्सफोर्ड सुधार असहयोग आन्दोलन एवं स्वराज आन्दोलन,	1.5	15	35
	सविनय अवज्ञा आन्दोलन गवर्नमेन्ट ऑफ इण्डिया एक्ट(1935) क्रिप्समिशन भारत छोडो आन्दोलन (1942) कैबिनेट मिशन भारत की स्वतंत्रता एवं विभाजन।	1.5	15	35

आधारग्रन्थाः:-

1. भारत का राजनीतिक एवं सांस्कृतिक इतिहास- राधाकृष्ण चौधरी
2. प्राचीन भारत- आर. एस. त्रिपाठी
3. प्राचीन भारत का इतिहास -डी. एन. झा और के. एम. श्रीमाली
4. History of India -Ramila Thapar.
5. History of Medieval India -Ishwari Prasad.
6. Early Medieval India A.B. Panday
7. History of Culture of Indian People - R.C. Majumdar.
8. आधुनिक भारत का इतिहास (बी. एल. ग्रोवर)
9. आधुनिक भारत (सुमित सरकार)
10. भारत का स्वतन्त्रता सङ्ग्राम (विपिन चन्द्र)
11. India today – R. P. Dutt.

9. भूगोल:

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	उच्चावच्च संरचना जलवायु मिट्टी प्राकृतिक वनस्पति मुख्य फसलें	2	20	40
	इस्पात उद्योग सूती वस्त्र उद्योग	1	10	30
सहायक ग्रन्थ -1. भौतिक भूगोल -सी. बी. मेमोरियाँ 2. भौतिक भूगोल - साबिन्द्र सिंह 3. जलवायु विज्ञान - लाल4. भौतिक भूगोल पी. दयालॉ 5. भौतिक भूगोल - जी. वी. यादव 6. जलवायु विज्ञान एवं समुद्र विज्ञान - बलबीर सिंह 7. जलवायु विज्ञान के मौगोलिक तत्त्व -अनिल कुमार तिवारी 8. आर्थिक भूगोल के मूल त्व- काशी नाथ सिंह एवं जगदीश सिंह 9. आर्थिक भूगोल की समीक्षा-पी. जैन 10, आर्थिक भूगोल श्रीवास्तव एवं राव।				

10. आधुनिक-गणितम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	TRIGONOMETRY - - Solution of triangles, imaginary numbers. - Height and distance.	1	10	30
	CO-ORDINATE GEOMETRY- - Conic section – equation of the conic section (Parabola, Ellipse, Hyperbola) in the standard form - Quadratic equation- condition for common root of two quadratic equations with real coefficients, extreme value of quadratic expression in one variable.	2	20	40
Books: - Algebra - 1. दास गुप्ता एवं प्रसाद, 2. Laljee Prasad 3. Dr. M. N. Jha । Trigonometry - 1. मजमूदार, दास एवं गुप्ता, 2. Das & Mukharjee 3. Loney unlinnte . Co-ordinate Geometry - 1. दास गुप्ता, प्रसाद एवं अखैरी 2. Loney. Calculus -1. दास गुप्ता, प्रसाद एवं सिन्हा 2. Ramodar Choudhary.				

11. आधुनिक-दर्शनम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	नीतिशास्त्र की परिभाषा एवं स्वरूप नैतिक, नीतिशून्य, ऐच्छिक कर्मों का विश्लेषण तथा प्रयोजन	1.5	15	35
	नैतिकता की आवश्यक मान्यताएँ एवं मापदण्ड स्वार्थमूलक सुखवाद एवं परार्थमूलक सुखवाद	1.5	15	35
आधारग्रन्थौ – 1. नीतिशास्त्र (डॉ. नित्यानन्द मिश्र) 2. प्रारम्भिक आचारशास्त्र (डॉ. अशोक कुमार वर्मा)				

12. संगणक विज्ञानम् (Computer Science)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	Power Point	1.5	15	35
	Making presentation on power point (practical)	1.5	15	35
Books recommended – Power Point for dummies, by Doug Lowe.				

13. मनोविज्ञानम्

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
MDC-3	1. मनोविज्ञान – परिचय, इतिहास, शाखाएँ 2. व्यवहार के जैविक आधार – न्यूटॉन, तन्त्रिका तन्त्र, मस्तिष्क के भाग 3. अधिगम – स्वरूप, क्लासिकी एवं प्रवर्तन अनुकूलन सिद्धान्त	1.5	15	35
	4. व्यक्तित्व – स्वरूप, निर्धारक सिद्धान्त प्रकार एवं शीलगुण, मनोविश्लेषणात्मक 5. बुद्धि – स्वरूप, सिद्धान्त द्विकारक बहुबुद्धि 6. अभिप्रेरणा – स्वरूप, अभिप्रेरणा चक्र, मैस्लो आवश्यकता पदानुक्रम सिद्धान्त	1.5	15	30
आधारग्रन्थाः- 1. सामान्य मनोविज्ञान (अरुण कुमार सिंह) 2. सामान्य मनोविज्ञान (मो. सुलैमान) 3. Psychology 6 th ED. (Ciccaralli, White & Mishra). 4. Introduction to Psychology (Baron & Mishra)				

शास्त्रि-द्वितीयवर्षीयः तृतीयसत्रार्ध-पाठ्यक्रमः

➤ पञ्चमं पत्रम् -Ability Enhancement Course -3 (AEC-3) योग्यता-संवर्धन-पाठ्यक्रमः

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/पाठ्यक्रम-प्रकारः	L-T-P व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् - प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 2	पूर्णाङ्कः 100
पञ्चमं पत्रम्	Ability Enhancement Course -3 (AEC-3) योग्यता-संवर्धन-पाठ्यक्रमः	व्याख्यानम्(2)- अनुशिक्षणम्(1)- प्रायोगिकम्(0)	2*10 = 20 घण्टा	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

4. पर्यावरणविज्ञानम् (सर्वेषां कृते अनिवार्यम्)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (20)	अङ्काः (70)
AEC-3	जल संरक्षण- जल स्रोतों का वितरण. पूरी पृथ्वी पर उपयोग, अतिशय दोहन, जल स्रोतों का बाँध- लाभ एवं समस्यायें, सूखा एवं बाढ़।	1.5	10	35
	ऊर्जा स्रोत -पुनः उपयोगी एवं सकल उपयोगी, गैर पारम्परिक ऊर्जा स्रोतों का उपयोग।	1.5	10	35
आधारग्रन्थः- पर्यावरणविज्ञान (के एल तिवारी , एस के जाधव) ।				

शास्त्रि-द्वितीयवर्षीयः तृतीयसत्रार्ध-पाठ्यक्रमः

➤ षष्ठं पत्रम्- Skill Enhancement Course -3 (SEC-3) कौशल-विकास-पाठ्यक्रमः

पत्रम्	पाठ्यक्रम-नाम/ पाठ्यक्रम-प्रकारः	L-T-P व्याख्यानम्- अनुशिक्षणम् – प्रायोगिकम्	क्रेडिट्स 3	पूर्णाङ्कः 100
षष्ठं पत्रम्	Skill Enhancement Course -3 (SEC-3) कौशल-विकास- पाठ्यक्रमः	व्याख्यानम्(1)- अनुशिक्षणम्(0)- प्रायोगिकम्(3)	3*10 = 30 घण्टा	70 (External Exam) 30 (Internal Exam)

4. संगणकदक्षता (सर्वेषां कृते अनिवार्यम्)

पत्रसंकेतः	पाठ्यक्रमविवरणम्	क्रेडिट (3)	घण्टाः (30)	अङ्काः (70)
SEC-3	Internet	1.5	10	30
	Website designing	1.5	20	40
आधारग्रन्थः – 1. The internet for dummies by John r. Levine and Margaret Levine Young. 2. O level made simple – Web designing & publishing by prof. satish jain and M. geetha iyer.				